

ՎԱԹՍՈՒՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

ՈՒԹՍՈՒՆԱՄԵԱԿ ԾՆՆԴԻԵԱՆ

ԵՒ

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Նորին Ամենապատուութեան Պատրիարք Ս. Հօր եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան փափաքով եւ նախաձեռնութեամբ ինչ որ Նորին Ս. Օծութեան հանձնարարքով, կարգադրուեցաւ Ս. Արքեպիսկոպոսի ինչ որ Ս. Պաղեսիոյ երջանկայ քմերուն մէջ, եւ ինչ որ, Հայք եւ Ամման. տօնելու Նորին Վեհապառուութեան Յոգեւորութեամբ, օգտուելով Վեհ. Հայրապետի ներկայութեան մեր մէջ:

Այս նպատակաւ Երուսաղէմի մէջ կազմուեցաւ Յոգեւորական Կեդրոնական Յանձնախումբը նախապատուութեամբ Նորին Ամենապատուութեան Պատրիարք Ս. Հօր:

ՅԱՆՁՆԱԿՈՒՄԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ

ՅԱՆՁՆԱԿՈՒՄԱՆ

- Նախագահ. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր
Առաջնորդ. — Տօք. Վ. Գալպիեան
Առաջնորդ. — Տ. Եղիշեկ Վրդ. Տեղապետ
Խորհրդակց. — Տ. Սեբուլբեկ Ս. Մանուկեան
Գանձապահ. — Պ. Կարապետ Գալաթեան
Անդամ. — յ Կարապետ Ղազարեան
» Յիլիպ Տեղապետ
» Աբգար Պեհեմեան
» Իմաստուն Կիլիկեան

Կեդրոնական Յանձնախումբը ի Պատրիարքարան գումարած իր առաջին նիստին մէջ ընտրեց ճոյնպէս Յոգեւորական Գեղարուեստական Յանձնախումբ մը բաղկացած հետեւեալներէ.

Տիարք

Վահան Ղազարեան
Թարուրիւն Այվազեան
Իմաստուն Կիլիկեան
Մուրաթ Մանուկեան
Հայկազ Միսաքեան
Նուպար Արսէնեան
Յովհաննէս Շեփարեան
Կարապետ Նապեան

որոնք զբաղեցան Յայրապետի պատրաստութեան, հրաւիրագիրներու առաքման եւ հանդէսի օրուան կարգապահութեան հսկելու գործով: Նշանակեց ճոյնպէս նուիրահալալ չորս յանձնախումբեր բաղկացած հետեւեալներէ.

Վահան Գեղար

Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան
Տիար Սարգիս Պալեան
» Աւետիս Սաննեան

Պաղատանց Բաղ

Հոգ. Տ. Սուրեն Վրդ. Քեմհանեան
Տիար Աբգար Պեհեմեան
» Յակոբ Պեհեմեան
» Վահան Աղաբեկեան

Շուկայի մէջ

Հոգ. Տ. Թարուրիւն Աբգ. Մուսեան
Տիար Ոսկան Սանաքեան
» Նիկողոս Զաքարեան
» Միքայիլ Ոսկերիքեան

Պաճա-Գործարմուն եւ Թալպիէ

Հոգ. Տ. Միւռնոն Վարդ. Կրնիկեան
Տիար Կարապետ Քաջապետեան
» Պետրոս Պալեան
» Իմաստուն Կիլիկեանեան

Առաջին մեծ հանդէսը օրոշուեցաւ կա-
թաբէկ երուսաղէմի մէջ 17 Օգոստոս 1947,
իսկ Յամալայի, Հայֆայի եւ Ամմանի բնակե-
րուն մէջ Օգոստոս 24 եւ 31-ին, ի ներկա-
յութեան Վեհափառ Յոբէլեանից:

ՅՈՐԴԱՆԻԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

17 Օգոստոս 1947 երեկոյեան ժամը 5-ին
երուսաղէմի Ժառանգաւորաց վարժարանի
սրահին մէջ, ի ներկայութեան ընտելալ եւ
կոկիկ բազմութեան մը, օճուեցաւ Յոբէլե-
անական առաջին հանդէսը:

Հոգեւորական զինուոր օրուան բա-
նախօսութիւններու ամփոփոյր:

Յանուն Յոբէլիկեանի Կեդրոնական
Յանձնաժողովի հանգիստ բացաւ Ասենայեան
Տօբ. Վ. Գալպիեան, նետեալ գեղեցիկ
խօսքերով:

Նիւ Յորքի մէջ, հրեաները Աստուա
ծարանական ճիւղերն ունեն, որուն հո-
յակազ մուտքին ճակատը փորագրուած է
բոցավառ մորեկին մը, ստորեւ գրուած
«Կը վառի շայն չ'ալիր» իսրայէլացի
մողովուրդը, հակառակ դարաւոր հայա-
ծանքներուն եւ բիրաւոր ջարդերուն՝ բքա-
լինջ եղած է, եւ հրեաները հպարտու-
թեամբ իրենց ցեղը կը նմանցնեն Ռաֆայէի
տեսած բոցավառ մորեկինին. «Կը վառէր,
բայց չէր այրուեր, չէր փռշտանար, չէր
անհետանար»:

Պատկերը գեղեցիկ է:

Սահայն որքան աւելի գեղեցիկ, որ-
քան աւելի վեհ եւ ներշնչող է պատկերը
Լուսաւորչի կանթեղին, որ այնքան յա-
ղոզութեամբ արտասանուեցաւ քիչ առաջ:
Նստուած իր ձեռքերով վառեց այդ կան-
թեղը եւ Հայաստանի երկինքէն կախեց,
լոյս տալու հայ աշխարհին եւ յոյս ներ-
շնչելու թոյլ եւ կասկածոտ սրտերու:
Անոր մէջ, փոխան իւզի, սուրբերու մա-
քուր արցունքը գրաւ. ամենատոկայի փո-
թորիկներն ու ամենէն անշը քամիներն
անգամ՝ անգոր են գայն մարելու. անշէլ
է ան եւ մշտապաւ: Եւ, այդ կանթեղին

կը նմանցնէմ Հայ ցեղը, խաւարակու-
նաւոր մէկ անկիւնը, լոյս սփռելու իր
շուրջը: Դարձուցէք պատմութեան էջերը,
վերջիչելու համար այն կատաղի փոթորիկ-
ները եւ այն ամենի քամիները որոնք դա-
րերու ընթացքին ի դուր փորձեցին շիջելու
մեր կեանքը ու քանջիջելու մեր ցեղը:
Լուսաւորչի կանթեղին նման յաբառեա-
կան է նաեւ Լուսաւորչի ժողովուրդը:

Երբ 1925-ին Վեհափառ Գործակից Կա-
թողիկոս մի քանի բարեկամներու հետ Ա-
րագածի դաշտի վրա բարձրանալ, այդ կան-
թեղը փնտրելու, առանձին լեռան կատա-
րին կանգնած կը խոկայ, «Եւ է այդ կան-
թեղը. «Մունկ եւ չ'ըլլում, աղօթում, հեռ-
կեկում, «Եւ է այդ կանթեղը, ախ միւր է
հայուն լուսատու կանթեղը մշտապաւ, ախ
արգարներին եւ հաւատով ապրողներին է
միայն տեսնելի, եւ մեղաւոր եմ, կը
մտածէ Վեհը համեստօրէն»:

Հայ մարդ ու հայ կին, կ'ուզէ՞ք տես-
նել այդ կանթեղը, մի սեւեռեք ձեր աչ-
քերը դէպի վարը, դէպի աշխարհային զեղ-
խութիւնները, դէպի երկրային ստորնու-
թիւնները եւ աղտոտութիւնները, վեր գար-
ձուցէ՞ք ձեր նայուածքը, դէպի բարձր ու
դէպի երկինքը, Նայեցէ՞ք դէպի բարին, ճշւ-
մարիտը, գեղեցիկը. փշրեցէ՞ք շղթաները
որ կը կապեն ձեր սիրտը Նիւթին եւ Նիւ-
թապաշտութեան, ձերբադատեցէ՞ք ձեր
միտքը անարժան խորհրդներէ ու թոյ
տուէ՞ք անոր սղանալ դէպի անհունը, դէպի
հոգեկան արժէքները, ու հոն՝ ձեր հոգիին
աշէքերը պիտի տեսնեն այդ լուսատու կան-
թեղը:

Այդ կանթեղը աննիւթ է, ան հողէ կամ
ապակիէ, արծաթէ կամ ոսկիէ շինուած
չէ՞, անոր մէջ իւզ էի վառի, ան առաջ
պարանի կախուած է մեր երկինքէն՝ անոր
լոյսը բարոյական է, Լուսաւորչի կան-
թեղն է՝ անոր ճառագայթները կը հալու-
ծեն հոգիին օւ խաւարը, անոր ճառա-
գայթները կը խաբանեն թգիտութեան աղ-
ջամուղը: Ան մարմին կ'առնէ մարդոց
մէջ միայն, չէ՞ որ մարդուն հոգին երկին-
քին չ'առնէ քարէ կրնալ ըլլալ: Այդ կան-
թեղը յարգելի անկնդիրներէ առ սրահին
մէջ է: Այդ կանթեղը, Վեհափառ Հայրա-
պետ, գուցէ է, գուցէ է ձեզ նման ուրիշ-
ներ. գուցէ է քանից ջահակիրք առ ձեր

մտքին մէջ է, ձեր սրտին մէջ է, ձեր հոգիին մէջ է. այդ կանթեղը կախուած է ձեր պերճախօս շրթներէն՝ ուրիշ կը բխին ձեր հոգեպարար քարոզները. ան ձեր մտաւնեւուն մէջ է, ձեր գրիչն է, զոր վերթուն օտարի անդադար շարժեցիք ի փառս Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ և ի փառս Հայ դպրութեան և Հայ մշակոյթին: Դուք դայն ժառանգեցիք Ս. Սահակէն և Ս. Մեսրոպէն, դուք դայն ժառանգեցիք Թարգմաւնիս Սուրբերու մեծ փառանգէն, դուք դայն ժառանգեցիք, ծանօթ և անծանօթ, հայ լեզուի և հայ գրչի բերաւոր և անձնուէր մշակներէն, անշէջ և լուսավառ, և Ձեր կեանքը ամբողջութեամբ նուիրեցիք այդ ջանք աւելի լուսավայրձառ ընելու, աւանդ ձգելով դայն ձեր աշակերտներուն:

Այս մենք այսօր հոս հաւաքուած ենք ձեզ յայտնելու մեր հիացումը, մեր սէրը, մեր որդիական յարգանքը, մեր գնահատութիւնները և մեր երախտագիտութիւնը, ձեր երբեք Թրքիւսաններուն առիթով: Մարդկայնօրէն հասկնալի է որ ութսուն աւանդ վաստակաւոր մշակի մը համար իր կեանքի վերջալոյսին հաճելի է տեսնել իր ազգանուէր գործունէութեան գնահատութիւնը, բայց ես վստահ եմ որ ձեր համեստութիւնը երբեք պիտի չթոյլատրէր այս հանդիսութիւնները, եթէ անոր նպատակը ըլլար միմիայն ձեր գործերուն գովաբանութիւնները ընել: Դուք թոյլատրեցիք այս հանգէտը զոր ձեր փառաւոր ներկայութեամբ կ'ողենորէք, որովհետեւ թէ դուք և թէ մենք համոզուած ենք որ այս պիտի հաւաքոյթներ ազգականք են արմարածելու: Հայ ժողովորդին մէջ ազգային նուիրարեցումի գլխաւ գգացումները և յարմար առիթներ են ստեղծելու համար ներթական կարելիութիւններ, որ կարենաք աւելի լայն չափով Հոռատուրի անշէջ կանթեղը տեսաւ ների և մատչելի դարձնել նորահաս սերունդին:

Վեհափառ Տէր, կրիկեան պանդուխտ Աթոռի Լիւանանի փէշերուն վրայ վերապանդնումի մեծ գործին սկզբնական աշխատանքները, յայնքն գետնին գնումը և շէնքերուն կառուցումը երջանկալիլաւոր Հայրապետներ Սահակ, Բարդէն և Պետրոս անձնուիրութեամբ գլուխ հանած են, մեծագոյն և գոաւարագոյն գործը, հոգեւօ-

րական և մտաւորական շէնքին կառուցումը ձեր ձեռնհաս ձեռքերուն և ձեր հմայիչ անձնաւորութեան յանձնուած է և մեր ազգային պարտականութիւնն է ամենալայն չափով ներթապէս սատարել ձեզ, ձեր ըստանձնած այս նուիրական գործին յաջողութեան և յարատեւութեանը համար: Եւրոսողէմի փոքրիկ Հայ գաղութը, ինչպէս միշտ նոյնպէս և այսօր պատրաստ է իր ազգային գիտակցութեան չափանիշը ցոյց տալու:

Երկու շաբաթ առաջ, երբ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Զօր կողմէ, Յուդիկական Յանձնախումբին անդամակցելու ինձ եղած առաջարկին ընդունած ըլլայս մեր խոնարհ յարկին մէջ խօսակցութեան նիւթ եղաւ, կրասեր որդիս Վրդէն, անմիջապէս ոտքի ելաւ և ըսաւ. «Հայր շատ ուրախ եմ որ ընդունեցիք, որովհետեւ Վեհափառը մեծ մարդ է» և աւելցուց. Տօքթ. Պ. Տաճ որ քսանհինգ տարի է ի վեր Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին տնօրէնութիւնը վարած է և որ Հայ առաքապետքին և Հայուն պատմութեան մօտէն ծանօթացած է և Հայ ականաւոր անձնաւորութեանց հետ մտերմական յարաբերութիւններ մշակած է, օր մը մեզիք ըսաւ. «Վեհափառ Գրեգին կաթողիկոսը ապրող ամենամեծ Հայն է զոր ես ճանչցած եմ ցարդ»:

Վեհափառ Հայրապետ, կ'ըսեն թէ մեծ մարդիկ չեն մեռնիր և դուք մեծ մարդ էք, և ես իրք բժիշկ ծանօթ ըլլալով ձեր առողջութեան և կենսունակութեան, մաղաթանք մը ունիմ ընելիք, այդ մաղթանքն ոչ Վեհափառներէն և ոչ ձեռակերպութիւն է, այլ կը բխի սրտէս: Կը մաղթեմ որ Հայ ժողովուրդը բախտը ունենայ ձեր հարիւրամեակն ալ տօնելու, ձեր ողջութեանը:

Այս յոյսով, այս վափաքով եւ այս մաղթանքով եւ յանուն Թրքիկական Կեդրոնական Յանձնախումբին, ձեր երբեք Թրքիկաններու Պաղեստինի հանգէտները բացուած կը յայտարարեմ:

ՀՈԳ. Տ. ՍԵՐՈՎԸԲԷ ՎՐԴԻ ԽՕՍԲԸ

Յոբելյանական կեդրոնական Յանձնախումբը գծաւոր պարտականութիւն տուած է ինծի ներկայացնելու Վեհափառ Յորիչեարին կհանքն ու գործունէութիւնը, թաղապետը Յոբելեարը իր գիտնականի հանգամանքով, իր անբասիր և հաւատաւոր եկեղեցականի նկարագրով, իմաստուն լրջութեամբ, արդիւնաւոր գործունէութեամբ, ջերմ հայրենասիրութեամբ և մանաւանդ իր անձին հմայքովը լիցուցած ու առինքնած է ամբողջ հայութիւնը, այս առթիւ իմ կողմէ փորձ մը զննելու այդ բազմակողմանի անձնաւորութիւնը ներկայացնել, թուականներու և կենսագրութեան սեղմ շրջանակի մը մէջ, սահմանափակել պիտի ըլլար իրժով ստեղծուած խանդավառութիւնը և նուազեցնել իրժով իրագործուած արժէքները. վասնզի ան իր անձովը, իր գործերովը և իր գաղափարներովը այլեւս սէմպոյ մը դարձած է ամենուս Սակայն հիմա, երբ Երուսաղէմի գաղութը հանդիսաւոր գիտակցութեամբ և խորունկ հիացումով կը շրջապատէ իր ալեգարջ Հայրապետը իր գործունէութեան լիութեան և իր փառքի զագաթնակէտին մէջ, միտքն ակամայ կ'երթայ իր ծննդավայրին, պատմական Դարապաղին, ուր մտցուցած է Վեհափառը իր մանկութեան և պատանեկութեան առաջին տարիները միշտ հմայքին տակը այդ ազատ լեռներուն, ժառանգելով անոնց բնորոշ սիրտը, և մանաւանդ իր ծնողքին, որոնք թէեւ նրթապէս շատ համեմատ ապահանջ հարուստ հոգեկան ժառանգութեամբ, յանձն կ'առնեն ամէն կարելի զոհողութիւն իրենց ուսումնատեղի զաւկին փափաքներուն գոհացում տալու համար: Երբ պատանի տեղւոյն նախակրթութիւնը լրացնելէ ետք կ'արձանագրուի իրր աշակերտ իշխմանի Գեորգեան Ճեմարանի, հայրը շարաքներով կը մտահոգուի տղուն ճամբու ծախսը հոգալու համար, բարի մայրը նկատելով հոր մտահոգութիւնը իր հակոփ զարդը կազմող չորս զեղին ոսկիներէն երկուսը, որ թերեւս իր կեանքի ամենանշանակալն մէկ շրջանին յիշատակ մըն էր կը տրամադրէ այդ նպատակին: Այլեւս պատանի Գարեգին 1882ին աշակերտ է իշ-

միածնի հոգեւոր ճեմարանին, ուր պիտի կարենար գոհացում տալ իր հոգիի և մտքի բոլոր ձգտումներուն:

Ութսունական թուականը մեր ազգային և մշակութային կեանքի անկրնադարձ շրջաններէն մինն է: Կերպարներու, ազգային արժէքներու վերագնահատման և ազգային ինքնագիտակցութեան շրջան մըն է: Վերանորոգում ամէն ուղղութեամբ և ամէն գետններու վրայ, որոնք կը կատարուին իշխմանի հովանիին տակ, Գեորգեան Ճեմարանի միջոցաւ: Այդ միջոցներուն Օրմանեանի ներկայութիւնը իշխմանի մէջ իբր ուսուցիչ աստուածաբանութեան, այդ ոգին պիտի արժարձէր նաև եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, որ յետոյ իրական բարեք մը պիտի ըլլար ազգային և եկեղեցական տեսակէտէն — Օրմանեան այդ շարժումը աւելի լայն չափով պիտի ստեղծէր Արամաշի մէջ, Դուրեանի գործակցութեամբ: Այդ շարժումին իրեն հետեւանք խումբ մը երիտասարդներ կ'ախտեն եկեղեցիին ներքուր, ատնցմէն, Գարեգին Վեհափառը, Կարապետ Սպա. Տ. Մկրտչեան և վաղամեծ մեծ գիտնականը, Գեորգ Կարթողիկոս Ձեօրէքճեան, այժմու Ս. Իշխմանի արժանեցնուի գահակալը, յետոյ նաև անմահ կոմիտաս վարդապետ և ուրիշներ: Ասոնք ազգին և եկեղեցւոյ նկատմամբ իրենց հետեւոր նպատակներն իրագործելու համար չեն բաւականանար միայն Ճեմարանի ուսումով, Գիմնաիա կը զրկուին կատարելագործելու համար իրենց ուսուցման աստուածաբանական, իմաստասիրական և երաժշտական և գիտական ճիւղերու մէջ, կը վերագահանն իշխմանի ժամանակի եւրոպական մշակոյթի ռդիով օժտուած:

Մեր պատմութեան ուշադիր հետեւող մը Թորշ կերպով կը դիտէ որ մեր ազգային բոլոր արժէքները և մեծ գեմքերը ծած ու զարգացած են եկեղեցւոյ հողմանիին տակ, Վեհափառ Յոբելեարն ալ եկեղեցիով արժէքաւորած ու իր կարգին փառաւորած է եկեղեցին: Գերմանայէն վերադարձին Ճեմարանի մէջ կը օտանձնեաւ աստուածաբանութեան գիտականութիւնը և երկիցս կը վարէ անոր անսլոթները: Իր և իր ընկերակիցներու շուշէրին տակ նոր ոգի և նոր ազգութիւն կը ստանայ Ճեմարանը, ուրկէ գոհու հոգան այդ ըբբ-

Ջանի մեր ազգային կեանքին բոլոր մեծ դժգոհութիւնը, գորոշներ, պիտանականներ և նշււիւրեալ յեղափոխականներ:

Բայց ինչ որ յատկանշական է Գարեգին Վեհափառի և իր սերունդի մէջ, առնոց նուիրումն ու մէրն է ժողովուրդի նկատմամբ որ այլիւս պաշտամունքի կը հասնէր՝ այդ բուն զգացումը պիտի մըղէր զիրենք փնջել այս Ժողովուրդի խաւերուն՝ դուրս բերելու համար անոնց ծոցին մէջ ծրարուած դարաւոր գեղեցկութիւններ և անոնց փողմէ ստեղծագործուած անմեռ արժէքներ, անմահ կոմիտաս պիտի մոռնար ինքզինքը վերադառնելու համար հայ երաժշտութեան հարազատ արուեստը, Թորմանեան կործանուած հայ ճարտարապետութեան գիծերու գեղեցկութիւնը և անմահ ոճը և Գարեգին Վեհափառը փոշիններու տակ ծածկուած արձանագրութիւններէն, մթութիւններու մէջ կորսուելու գաղտնաբերուած մազադաթներէն պիտի ստեղծէր հայ արուեստի պատմութիւնը և հայու հողին արտայայտող մանրանկարչութեան գեղարուեստը: Այսպէս աշխատեցաւ այդ սերունդը ի խնդիր հայ արուեստին, հայ ստեղծագործութեան և գաւթնու մէջ ստեղծագործող հայ հողին:

Ընդհանրապէս գիտուած է որ արուեստի և մանազգիտութեան նուիրուող մարդիկ հետեւ կը մնան վարպետ և հասարակական գործունէութենէ, Վեհափառ Յոգեանբը բացառութիւն կը կազմէ այդ տեսակէտէն: Իր գործունէութիւնը կը օտարածուի մեր ազգային կեանքի բոլոր բերեւեղութիւն վրայ, ամենաւն մէջ գնելով նոր ոգի և խանդավառութիւն: Զեմարանի տեսչութենէն դատ կը վարէ իջմամբի պաշտօնակներին՝ մկրտութիւն խորագրութիւնը իր հնագիտական, պատմական և ժողովրդական բանահիւսութեան յոգեւած ներքով զարդարելով անոր շէնքը: 1900-ին առաջնորդական փոխանորդ է Քիֆլիոն, արեւելահայ մշակոյթի վեգորներ, որ իր շուրջը կը խմբէ ամբողջ մասնաբաժանի գասը առաջնորդարանի հովանիին տակ ըստ տեղեկիւմ ազգային կեանք, հակառակ տիրող իրաւակարգի խաղաթիւններուն:

Սակայն իր գործը նախախնամական եղած է մեր ազգային կեանքի Կաննանակազարական շրջաններուն:

1915 ապառն թուականներուն երբ թըրքահայաստանի զաղթականութիւնը կը խռովէ արեւելահայաստան, հոն գտնուող ազգային կազմակերպութիւններու և մասնաբաժաններուն ամբողջ գործունէութիւնը կը կեղերոնանայ խնամելու եւ մխիթարելու բախտէն կրկնակի հարուածուած այդ զրգթախանները, Գարեգին Վեհափառը զարժեալ ձեռնարկին պիտի կ'անցնէր և կ'աշխատէր այնչափ անձնուրացութեամբ և նուիրումով որ կ'արհամարհէր ստոյգ մահուան վտանգը: Իր հայրենասիրական և ժողովրդանուէր գործունէութիւնը սակայն իր զազաթնակէտին կը հոսնէր Սարտարապատի ճակատաւ մարտին, ուր իր բանակի երէց առաջաւոր խրաւիրուն մէջ կը խրախուսէր զանակը ու հոգեկան գերյափշտակուած վիճակի մը մէջ ծունկի կուգայ ազօթելու հայրենիքի պաշտպանութեան և հայ բանակի յաղթանակին համար, երբ կ'արթննայ, կը տեսնէ սպանուած ամբողջ բանակը ծունկի եկած, կը խրախուսէ և անոնց կը ներշնչէ հայրենասիրութեան և նուիրումի ոգին ու ամենքը մէկ ուխտ կ'ընեն իրենց արեւմ վերջին կաթիլն իսկ լնայելու նորաստաց ապստոնութիւնը և հայրենիքը պաշտպանելու համար: Նոյն հերոսութիւնը և անձնուրուով խոյն ոգին կը յայտնուի կարսի ճակատագրական գեպքին: Գերմարդկային ճիգ ի գործ կը դնէ արտայնդելու բռնակն ու ժողովուրդը բոլոր կը պատահի անխուսափելին, միայն ինքն է որ անախտութիւն և քաջութիւն կ'ունենայ ներկայանալու թշնամի յաղթականին, ստոյգ մահուանէ փրկելու համար՝ հազարաւոր անգլէն ու անմեղ ժողովուրդը և կարելի չէ տխրախառն հիացումով լիկարակն իր իսկ գրէնք ելած այդ տխուր դէպքին նկարագրութիւնը: Վեհափառը ամենէն տխուր օրը և երջանակութեան րոպէնքս Անհուշտ տխուր էր հայուն պարտութիւնը, հայրենիքի ամբողջ անհանկուր անկումը, ժողովուրդին անտէրունը ու յուսահատական վիճակը և իր երողութեան խորտակումը, բայց և երջանիկ էր որ կրցաւ իր միջնորդութեամբ ազատել իր նստող, բայց արի հօտը: Ղեւնոց ճիւղներուն, ներքնաներուն, Անտարակցիներուն ծղիւն էր որ կը խօսէր ու կը գործէր իր մէջ, հայու դիւցազնարան և անշնչեմի ոգիին ներկայացուցիւն էր ան:

Ջանի մեր ազգային կեանքին բոլոր մեծ դժգոհութիւնը, գորոշներ, պիտանականներ և նշււիւրեալ յեղափոխականներ:

Բայց ինչ որ յատկանշական է Գարեգին Վեհափառի և իր սերունդի մէջ, առնոց նուիրումն ու մէրն է ժողովուրդի նկատմամբ որ այլիւս պաշտամունքի կը հասնէր՝ այդ բուն զգացումը պիտի մըղէր զիրենք փնջել այս Ժողովուրդի խաւերուն՝ դուրս բերելու համար անոնց ծոցին մէջ ծրարուած դարաւոր գեղեցկութիւններ և անոնց փողմէ ստեղծագործուած անմեռ արժէքներ, անմահ կոմիտաս պիտի մոռնար ինքզինքը վերադառնելու համար հայ երաժշտութեան հարազատ արուեստը, Թորմանեան կործանուած հայ ճարտարապետութեան գիծերու գեղեցկութիւնը և անմահ ոճը և Գարեգին Վեհափառը փոշիններու տակ ծածկուած արձանագրութիւններէն, մթութիւններու մէջ կորսուելու գաղտնաբերուած մազադաթներէն պիտի ստեղծէր հայ արուեստի պատմութիւնը և հայու հողին արտայայտող մանրանկարչութեան գեղարուեստը: Այսպէս աշխատեցաւ այդ սերունդը ի խնդիր հայ արուեստին, հայ ստեղծագործութեան և գաւթնու մէջ ստեղծագործող հայ հողին:

Ընդհանրապէս գիտուած է որ արուեստի և մանազգիտութեան նուիրուող մարդիկ հետեւ կը մնան վարպետ և հասարակական գործունէութենէ, Վեհափառ Յոգեանբը բացառութիւն կը կազմէ այդ տեսակէտէն: Իր գործունէութիւնը կը օտարածուի մեր ազգային կեանքի բոլոր բերեւեղութիւն վրայ, ամենաւն մէջ գնելով նոր ոգի և խանդավառութիւն: Զեմարանի տեսչութենէն դատ կը վարէ իջմամբի պաշտօնակներին՝ մկրտութիւն խորագրութիւնը իր հնագիտական, պատմական և ժողովրդական բանահիւսութեան յօգուած ներքոյ գարգարելով անոր շէրեր: 1900-ին առաջնորդական փոխանորդ է Քիֆլիոն, արեւելահայ մշակոյթի վեգորներ, որ իր շուրջը կը խմբէ ամբողջ մասնաբաժնի գասը առաջնորդարանի հովանիին տակ ըստ տեղեկելով ազգային կեանք, հակառակ տիրող իրաւակարգի խառնութիւններուն:

Սակայն իր գործը նախախնամական եղած է մեծ ազգային կեանքի Խմբանճակագրական շրջաններուն:

1915 ազան թուականներուն երբ թըրքահայաստանի զաղթականութիւնը կը խռովէ արեւելահայաստան, հոն գտնուող ազգային կազմակերպութիւններու և մասնաբաժնիներու ամբողջ գործունէութիւնը կը կեղերոնանայ խնամելու եւ միտքով բարձուն կրկնակի հարուածուած այդ զրգթախաները, Գարեգին Վեհափառը գարծնալ ձեռնարկին պիտի կ'անցնէ և կ'աշխատայնչուի անձնորդացութեամբ և նուիրումով որ կ'արհամարհէ ստոյգ մահուան վտանգը: Իր հայրենասիրական և ժողովրդանուէր գործունէութիւնը սակայն իր զազաթնակէտին կը հոսնի Սարտարապատի ճակատաւ մարտին, ուր իր բանակի երէց առաջաւոր խրաժնիրու մէջ կը խրախուսէ զանակը ու հոգեկան գերյափշարակուած վիճակի մը մէջ ծունկի կուգայ ազօթելու հայրենիքի պաշտպանութեան և հայ բանակի յաղթանակին համար, երբ կ'արթննայ, կը տեսնէ սպանուած ամբողջ բանակը ծունկի եկած, կը խրախուսէ և անոնց կը ներշնչէ հայրենասիրութեան և նուիրումի ոգին ու ամենքը մէկ ուխտ կ'ընեն իրենց արեւմ վերջին կաթիլն իսկ լնայելու նորաստաց ապստոնութիւնը և հայրենիքը պաշտպանելու համար: Նոյն հերոսութիւնը և անձնախրուամի նոյն ոգին կը յայտնուի կարսի ճակատագրական գեպքին: Գերմարդկային ճիգ ի գործ կը դնէ արտայնդելու բանակն ու ժողովուրդը բոլոր երբ կը պատահի անխուսափելին, միայն ինքն է որ անախուսութիւն և քաջութիւն կ'ունենայ ներկայանալու թշնամի յաղթականին, ստոյգ մահուանէ փրկելու համար՝ հազարաւոր անգլէն ու անմեղ ժողովուրդը և կարելի չէ տխրախառն հիացումով լիկարակ իր իսկ գրէնք ելած այդ տխուր դէպքին նկարագրութիւնը: Վեհափառ ամենէն տխուր օրը և երջանկաթեան րոպէնքս Անհուշտ տխուր էր հայուն պարտութիւնը, հայրենիքի ամբողջ անակնկալ անկումը, ժողովուրդին անտարւնը ու յուսահատական վիճակը և իր երողութեան խորտակումը, բայց և երջանկ էր որ կրցաւ իր միջնորդութեամբ ազատել իր նստող, բայց արի հօտը: Ղեւնոց ճիւղներու, ներքնաներու, Անտարապէսներու ծղիւն էր որ կը խօսէր ու կը գործէր իր մէջ, հայու դիւցազնարան և անշնչեմի ոգին ներկայացուցին էր ան:

Արևիական նոյն ոգիով կը գործէր նաև իր եկեղեցական ապագայի մէջ. 1926ին, ամբողջ Ռուսաստանի առաջնորդ կը կոչուէր. ընկերային կարգերու յեղաշրջման, կրօնական հալածանքի և յուսկըստի տըխուր օրեր էին. եկեղեցականներն իսկ յուսահատ՝ դասալիք կ'ըլլային յաճախ: Գարեգին Վենամիա՝ «այր լի հաւատով», մեր կրօնական հորիզոնին վերև կուտակուած ամպերուն ետև կը նշմարէր Լուսաւորչի պլպլացող մշտաճառ կանխեղը և գործով ու բանիւ և երբեք ալ գանձու ինչպէս կը պատմեն ականատեսները, կը խրախուսէր և կը քարոզէր աւետարանի յաւիտեական ճշմարտութիւնները և Հայ Եկեղեցւոյ փայլուն ապագան, իր ամբողջ տաշտէն քարոզներուն ոչ միայն հայեր այլ ուսմ ժողովուրդն ալ խառնելով՝ կ'ունկնդրէր, հաղորդուելու համար թրմով քրիստոնէական հարազատ ոգւոյն:

Բայց Գարեգին Վենամիան հայրենասիրական բարձր գգացումը և քրիստոնէական անուշ ոգին պէտք է տարածուէր նաև ամբողջ գաղթաշխարհին մէջ, հայուիկներ տարագիր, հայրենիքի կարօտով տոչորտող, ցիրուցան ու անյարիր, սկաբարցած բանաքի պայքարներէ, ու ահա 1935ին, կը հասնի Գարեգին Վենամիան իբրև նուիրակ Ընդհանրական Հայրապետին եւ աւետարելը վերածնունդ հայրենիքին, իր անձն ու խօսքը և հմտային դասախօսութիւնները եկեղեցւոյ դերին, հայ պետականութեան կալմաւորման, Հայաստանի մշակոյթին և շինարարական նուաճումներուն և նոյն իսկ անտեսական բարօրութեան շուրջ, կը խանգաժուէ ամէնքը ու կ'ելեգորականացնէ ամողջ գաղթաշխարհը ու ամենուն ակնարկները կ'ուղղուին Արարատի գագաթին իջմիծներ զմայթին: Բայց ամենէն խոռովայնը գաղութներուն, Ամերիկան էր ուր կեցած իբրև Առաջնորդ, իշու իբրև ցօղ քաղցրութեան իրենց հողիներուն մէջ, հանդարտեցնելով բոլորքած կիրքերը և եղբայրացնելով ամէնքը:

Տարագիր հայութիւնը գոհացում տուաւ համար իր հայրենասիրական, կրօնական և համերաշխ գործակցութեան ճշգրտեցումն՝ միաձայնութեամբ զինքը ընդարեց գաղթաշխարհի նուիրակութեան բարձրագոյն Աթոռին Առաջնորդ և Կաթողիկոս Կիրիլիոյ:

Կը հաւատամ թէ իմպատուն, հեռաւոր և աստուածաշնչական մարգարէնեւ, բու պէս Աստուծոյ հողէն ներշնչուած մարդիկ են որոնք ուղղութիւն կուտան պատմութեան ընթացքին և նոյնիսկ իրենք են որ զայն կը կերտեն. իբր այդ Վենամիա Յորեւմարին դերը մեր վերջին յիսնամակի պատմութեան մէջ մեծ եղած է: Իր կաթողիկոսութեան շրջանին երկու գեղաշնչապէս ազգօգուտ զաւապարներն են որ զբաւած են իր միտքն ու սիրտը, միասնականութիւն Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի, ու դարձ ղեկի Հայրենիք. այս քոյք զաւապարներուն առաքեալն ու խորհրդաշնչը կարելի է կոչել զինք. Եթէ պիտի ապրինք իբրև ազգ և ժողովուրդ, Եթէ պիտի տեսականանայ մեր մշակոյթը և պիտի շարունակենք ստեղծագործել իբրև այս երկրագնդի տաղանդաւոր ժողովուրդներէն մին, ատրկա կարելի պիտի ըլլայ այդ երկու զաւապարներու իրականացումովը:

Վենամիան գործունէութեան այս թըւումները որոնք իր կեանքի ամենակարգ կառուէ գիծերն էին միայն, ամբողջ կեանք մը կը իցնեն, ասոնց վրայ Եթէ աւելցնենք նաև իր գրական և գիտական աշխատանքները, որոնց ցարդ հրատարակուածները եւ բնուէրը կը հասնին իբրև հատոր, աւելցնեն հարիւր յօդուածներով, և որոնց երկուստեք տակաւին դարաններու մէջ պատրաստ՝ պապագրութեան կը սպասեն, կ'ունենանք մտքի, հոգիի և սրտի տխտանք, որուն հովանին կը մաղթեմ որ երկար տարիներ տարածուի ամենուս վրայ:

ԳԵՐ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՎՐԻԻ ԽՕՍԲԸ

Վենամիա Յորեւմար

Արդւասակէմ Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռ՝ որ մշտ հայ մտքին, հայ արժէքներուն և իրաւացի սպասն է ունեցած իրեն իբր թելադրիչ և տիրական ըլլալու, օւրախ է այսօր իր յարգանքը բերելու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ նուիրակութեան Աթոռի պետին, և հայ մտքի և արուեստի մեծ մշակին:

Բանախօսները առհասարակ երբ նիւթ ունենան կենդանի անձ մը, սովորաբար

հարկին տակն են չափազանցելու իրենց արտայայտությունները, այս պահուստական հակառակ զգացումն է որ ինձի կ'այցելէ, կը վախճամ որ իմ արտայայտություններս մեան նհար ու անբովանդակ, կարենալ թափանցումը ընելու այն ընդարձակ վաստակին, որ Ձեզմով է պայմանաւոր:

Դժուար է ինձի քանի մը վայրկեաններու ընթացքին թափանցումը փորձել Ձեր ծանրակշիռ գործին, կը զգամ թէ խոշոր բուրգի մը առջեւ եմ կեցեր, որքան պատկանելի իր քանակով, նոյնքան և աւելի թանկ իր որակով: Եթէ ուզենք հրեանք Ձեր գործը կրնանք բռնել թէ ան կը բաղկանայ Ա. — Ժողովրդային բանահյուսութեան վերաբերեալ հաւաքումներէ, Բ. — Պատմաբանասիրական և մատենագրական աշխատանքներէ և Գ. — Հայ արուեստի վերաբերեալ գործերէ:

Ա. — Ժողովրդային բանահյուսութեան վերաբերեալ հաւաքումներ՝ «Ստամ Ծոռեր», «Փշրանքներ ժողովրդային բանահյուսութեան», «Խոստում Զաւր»՝ նախախաղիկը կը կազմեն նորին վեհափառութեան արդիւնքն, որոնցմով ան իր մուտքը կ'ընէ մեր մշակոյթէն ներս: Նպատակը ասոնց ոչ միայն բանասիրական աշխարհի ուշադրութիւնը հրաւիրել էր հայ ժողովուրդի բանահյուսութեան գանձերուն, այլ նաեւ որովհետեւ վեհափառը կը հաւատար թէ առանց ժողովուրդի շրթներուն վրայ տակաւին թըրթռացող այդ հոգեբանութիւններուն և մեր անցեալէն շարունակուող թանկագին փըշրանքներուն՝ մեր պատմութիւնն ու մատենագրութիւնը, այսինքն հայ քաղաքակրթութիւնը, շատ բան կորսնցուցած պիտի ըլլար իր արժէքէն և նկարագրէն: Կարելի է մեր պատմութիւնը գրել ու մանաւանդ գտնել, առանց մեր folklore-ի թանկագին նպաստին:

Բ. — Պատմաբանասիրական եւ մատենագրական իր գործերն են, չիշելով միայն գլխաւորները, «Ստորովիկ թարգմանիչ» «Միտթար Սասնեցի» «Միտթար Այրիվանեցի» «Թովմա Մեծոփեցու կեանքը» «Ձազաւանից ժողովը», որոնք մեր եկեղեցւոյ պատմութեան և դաւանաբանութեան կը բերեն կարեւոր լուսարանութիւններ և ճշտումներ:

Այս կարգի տակաւին լոյս չտեսած

գործերէն են «Ոսկեբերանի», «Կլարի», «Որովիւէսի» հայերէն թարգմանութիւնները, ինչպէս նաեւ Ստեփաննոս Սիւնեցիի «Ձորից Աւետարանաց» մեկնությունը եւ Գր. Մագիստրոսի Թուղթերը:

Գ. — Հայ առուեստի վերաբերեալներ, զեղագրական, զարդանկարչական, մանրանկարչական ու ուրմանկարչական, որոնք զմիշ կը դնեն ցարդ անծանօթ մացած գեղեցկութեանց ամբողջ կայութիւնը մեզ: Արուեստի այն վերաբերումներուն, ինչպէս որոշումներուն մէջ վեհափառը կը գործածէ այդ շրջանէն սկսեալ պատմագրական, բանասիրական և հնագիտական մեթոտներ, երեւան բերելով մեր միջնադարէն արուեստի նոր մարզեր:

Վեհը մեծ հեղինակութիւն է մանրանկարչական արուեստի մէջ: ԺԳ-ԺԻ դարերու արուեստին նուիրուած ունի մենագրութիւններ, որոնք ոչ միայն իբր մեկնակետեր կը ծառայեն մեր արուեստի պատմութեան, այլ ամբողջ շրջաններ և ուղղութիւններ կը լուսարանեն և կը ճշտեն: Անխթիք եւ Ուսումնասիրութիւններ Հայ Արուեստի եւ Մշակութիւն Պատմութեան, որոնց մէկ պլոտիկ մասը հիստորաբանութեան է, իսկ մեծ մասը կը մնայ տակաւին հրատարակելի:

«Պտղաւանքը և Դմէթիսաւորումը Հայ Տաճարներին», «Կերեզմանական կոթողներ և անոնց հնագիտական արժէքը», «Վասթանկ Որդի Ումեկայ», «Բեզնատոս Մանրանկարիչ և Շոթոուկանց Տոհմը» և չաղբատի զպրցի մի գլուխ գործոցը, «Խաղբակեանք կամ Պոռնեանք», «Հաւուց Թառի Ամենափոքիկը» և այլն:

Այս խումբէն չհրատարակուածներ՝ «Ձեռագրական յիշատակարաններու հաւաքածոն» բաղկացած 3 տառար հատորներէ և «Կրեզագրական Արուեստը Հին Հայոց մէջ» և ԺԷ դարու հայ մանրանկարչներու և որմանկարիչներու մասին և հայ մանրանկարչութեան քառտեղը, որ Վեհի անզուգական և կոթողական գործն է:

Յիշեցինք միայն գլխաւորները զրէի այս մեծ բանուորին, առանց անգրագատնալու իր գիտական, գեղագիտական, գրական և կրօնական և եկեղեցագիտական բնոյթ կրող հրատարակելու յօդուածներուն և աշխատութիւններուն, որոնց մեծ մասը տակաւին

ցրուած կը մնան «Արարատ»-ի, «Հայաստան»-ի Եկեղեցի»-ի եւ «Հասկ»-ի էջերուն վրայ:

Ընդարձակ է իր տաղանդը, ինչպէս ընդարձակ իր գործը: Վեհափառը իբր բանահաւաք, պատմագէտ, բանասէր, եւ հայ մանրանկարչագէտ, կը բացատուի մեր մէջ նման անուաններ կրողներին՝ իր կարգ մը հազուագիւտ առաւելութիւններով: Պատմական իր վերլուծութիւնները միայն աւտողձ, նոթագրութիւն եւ համեմատութիւններ չեն, ինչ որ սիրելի է տիրական մեթոտը կազմեց Վենետիկի եւ Վիեննայի դպրոցներուն, ալ գիտական ոգիով եւ բարձրագոյն քննադատութեան սկզբունքներով կը դիմաւորէ հարցերը:

Թուականէն, փոստէն, պատմական ստուգութիւնէն վեր կայ ոգեղէն իրականութիւնը անցեալին: Պատմութիւնը Վեհ.ին համար յուշագրութիւն մը չէ մեռած բաներու, այլ գիտութիւն մը եւ արուեստ մը, որոնց շնորհիւ միայն կրնայ կենդանանալ անցեալը, զայն ընելով նոր ու բարասլու:

Յետոյ Վեհափառը ունի զեղագիտական ալ, հայ արուեստի հանդէսին մէջ կեղծը, սուտը, եկամուտը զատելու եւ մատնանշելու իրան ու հարազատը: Ինք կը սիրէ գեղագիտական այդ աչքը կոչել հոգեկան ալ, քարերը խօսեցնող, անցեալները իրականութեան բերող եւ փոշինբէն անցեալի կենդանի պատկերը վերբերող աչքը:

Մեր համագործընդեր յաճախ երազատեսներ եղած են, աշխատելով իրողութեանց վերեւ՝ փոխանակ ներսը: Անոնց մէծ մասը որոշ երակներու պեղիչ, զուրկ են ամբողջը ընդգրկելու ուժէն, ու մանաւանդ մասերէն ամբողջին բարձրանալու համադրութեան:

«Մարդկականը կամ Պռոշեանք» իր պատմական եռահատոր աշխատութեանը մէջ, Վեհափառ Յորելեարը կրցած է գտնել ու կազմել իշխանական ու քաղաքակրթական եւ հոգեւոր կեանքը այդ սոսիւն՝ որ ԺԻ. դարէն վերջ Օրբելեանց կաթին կատարեց կարեւոր գերբէնէն մին մեր քաղաքակրթութեան եւ արուեստի պատմութեան մէջ:

Սիրելի է տեսնել եւ հաստատել Վեհ.ին գուրգուրանքը անցեալի այդ մնացորդացին

հանդէպ, երբ անվիճելի ձեռնհասութեամբ կը վերակազմէ այդ բազմերախտ սոսիւն շինութեանց, նորոգութեանց, ճարտարապետական եւ գեղարուեստական զգայարանքի, հոգեւոր եւ մշակութային կեանքի, գրչութեան արուեստի եւ յայտնի գէմբերու պատկերը, ըլլան անոնք իշխան կամ մատենագիր: Վեհափառը կը հաւատայ թէ հայ հոգին պահուած կայ այդ վանքերու եւ պալատներու ներքեւ, եւ այդ ոգին վերբերելու իր ճիգին մէջ, ինք եւս շատ յաճախ կը հոգեխաւայ, անցեալէն մազնիւսացած:

Վեհափառը ունի նոյնպէս բանասիրական եւ պատմական հոտառութիւն, այն ներքնատես կարողութիւնը, հոգիի աչքը, որ կրնայ աղաւաղուածը, կեղծը եւ ծածկուածը զատել հարազատէն, եւ մատնանշել զայն: Դիտէ թէ պատմական ցուցմունքներն ու ճշտութիւնը կը պահանջեն զգուշաւոր վերաբերմունք: Բաւական չին տեղեկութեանց ատաղձներ, համեմատական եզրակացութիւններ, եւ անձնական ու ըստացիկ տպագրութիւններու նոթագրութիւններ, ինչ որ սիրական մեթոտը եւ եւ զանազան մնաց Վենետիկի եւ Վիեննայի աշխատանքներուն: Հայնածաւալ Չմաշեալնէն սկսեալ, մինչեւ Դարազաշեան, Շահ-Նազարեան, Հացունին ու Ակինեան, մեր պատմութեան ու բանասիրութեան զաշտին մէջ շէնքեր շինուեցան եւ ճամբաներ բացուեցան, որոնք այսօր մեծածա մասամբ կը մնան կասկածելի:

Արիշ թերութիւն մը որ խորոպէս տողորած է մեր պատմութեան աշխատաւորները, ատիկա իրենց նախապաշարեալ եւ աշնոյաւոր ըլլալն է, որ արգելք եղած է անոնց իրենց զննութեան եւ հետաքննարկման ենթակայ եղած հարցերը կարելի ճշտութեամբ եւ հարազատութեամբ իշխող գիտու: Կրօնական, կուսակցական այս ու գին, որ յաճախ արդիւնք է միակողմանի դատարարականութեան, տգիտութեան եւ մեղիւնանքի, որմէ զերծ չեն մեր պատմագիրներու եւ բանասէրներու ստուար մօքսը, անմահ Որբելեանցիէն սկսեալ մինչեւ մահկանացու Ակինեան, չալալներ Վեհափառը ամենազոյգն չափով իսկ: Վասնզի Նորին Ս. Օծութիւնը պարկեշտ, զիտու եւ կշռադատ միտք, գիտէ իրենց հոսանքին մէջ բռնել եւ հաստատել զիրար խաչաձեռք

այլազան շինականներն ու գործունէութիւնները իրենց պատճառի և արդիւնքի հոսանքն ի վար, պատմութեան գունաւոր թելանին վրայ:

Իսկ Վեհափառ խորունկ հայրենասիրութիւնը, որ սակի ջահի մը պէս կը բացուի մեր անցեալի և աւերներու վրայ, ուրիշ քաղցրութիւն: Անուններէն տոհմերու և անոնցմէ քաղաքակրթութիւններու գացող իր միտքը, մեր անցեալը կը գրկէ այնպիսի խորունկ գործով մը, որ միայն մեծերու սիրտը գիտէ զգալ և տալ:

Գալով Վեհափառ սպասին, մեր ամենէն քիչ մշակուած աշխատանքին, մանրակարգութեան, ուրիշ բարիք: Անշուշտ որ Վեհետիկը և Վեհենան թանկագին արգիւնքներ ունին այս տեսակէտէն, սակայն Վեհափառին երեւան բերած արդիւնքին մէջ բարախող շունչը հայրենիքէն կ'առնէ իր բխումը:

Վեհափառ նկարներ միայն չէ չափած, անոնց գոյնը միայն չէ վերլուծած, այլ անոնց ծնունդ տուող կեանքը ունեցած է իր անհրաժեշտ, իր սաքեբուն և մատներուն: Վեհափառը առանձինն ստեղծեց մեր մանրանկարչական, գրչագրական, զարդանկարչական եւ որումնկարչութեան մէջ դպրոց մը՝ որ կը ջննայ մեր ժողովուրդին հոգեկան թափանցումը իրագործել: Հայ մանրանկարչութիւնը իրով ոչ միայն իրականութիւն մը, այլ փառք մը և ուսուցում մը կը դառնայ:

Այս տեսակէտէն պէտք է ըսել թէ Վեհափառը բախտաւոր եղաւ: Վասնզի գիրքերէն և թուղթերէն աւելի քարերի աւերական ունեցաւ իր ոտքին. այսկերպ գործաւորն ու գործը գիրտը պատկանած են իր վաստակին մէջ: Ան գիտցաւ կորուստէ փրկել վտանգուած գեղեցկութիւններ, կործանուածներու ընդարձակ ծովէն վերբերելու անգին գոհարներ, Շամիրամի ուլունքներ, եթէ կարելի է այսպէս ըսել:

Այս բոլորը իր ի լոյս ընծայած եւ մեզի մատուցած արդիւնքին համար: Տակաւին ինչ գիտեր եւ գեղեցկութիւններ կան ծրարուած լոյսին չբացուած իր թուղթերու դէզերու ետին, որոնք պիտի ամբողջանան իր վաստակը:

Ձեր տուածը Վեհափառ Տէր, աւելի է մեր բերածէն:

ՎԵՀԱՓԱՌԻՆ ԽՕՍՔԸ

Վեհափառ նախ շնորհակալութիւն յայտնեց Նորին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Ս. Յակոբեանց բովանդակ Միաբանութեան և Յոբելիական Յանձնախումբերու, մանաւանդ հոգեշնորհ և յարգելի բանախօսներուն, որոնց բոլորին շնորհիւ և միջոցաւ կարելի է բովանդակալից կը դառնար հանդէսը:

«Մեր կեանքն ու գործը, ըսաւ ան, նկարագրուեցան խոշոր գիծերով, որոնք սակայն կը բխեն բարի սիրտերէ: Իմ ըրածս մեծ բան մը չէ, հիւշէ՛մ միայն համեմատած այն ընդարձակ աշխատանքին որ անհրաժեշտ է մեր անցեալը վերբերելու համար: Յիշեց Մաղխատուն՝ արտոյաթի առակը, որ կոնակը գետինն տուած և իր բարակ ոտքերը վեր ցցած կը կենար, և նրա իրեն հարցուեցաւ իր տագնապին պատճառը, պատասխանեց թէ կը վախճամ որ երկինքը փուլ գայ, կ'ուզեմ այսկերպ վեր բռնել զայն: Բայց ի՞նչ կրնաս ընել դուն այդ բարակ սրունգներովդ, այն՝ ինչ որ կրնամ ընել: Եւ ալ ըսաւ Վեհափառը, կ'ընեմ այն՝ ինչ որ կը ներեն իմ ուժերս:

Յետոյ պատմեց իր ուխտագնացութիւնը դէպի Անի, Մ. Արեղեանի և ուրիշներու հետ, երբ տակաւին պատանի էին, և իրենց հիացումը այն օրուան վերջալոյսին համար՝ որ իրենց աչքերուն կը պարզուէր: Կ'ուզեմ ունենալ նման վերջալոյս մը, և ատիկա պիտի ըլլայ եթէ երազներս իրագործուին: Փառք կուտամ իմ Աստուծոյ, որ միշտ իմ հետս եղած է, և որուն շնորհիւ է որ կը հաւատամ, իրագործուած են իմ բոլոր երազներս: Նոյնիսկ իմ չտեսած երազս ալ իրականացաւ, երբեք չեմ մտածած կաթողիկոս դառնալ, բայց եղայ:

Մենք շարունակեց Վեհափառը, արեւտասահմանի մէջ եւ այլուր անհրաժեշտ պէտք ունինք ազգային խոր ինքնագիտակցութեան, բուժելու մեր վէրքերը եւ հանդերձելու զմիւր լաւագոյն ապագայի. և այդ կ'ըլլայ միայն երբ մենք ճանչնանք զմեզ, գիտանանք մեր անցեալը, գնահատենք մեր արժէքները, որոնք շատ աւելի են քան ինչ որ կը կարծուի:

Բանախօսներէն մին ինծի վերագրեց

գեղադիրտական աչք, պէտք է ըսել թէ Աստուած ինծի տուեր է նաեւ հոգեկան աչք, եւ աւերակներու և մագաղաթներու վրայ կը տեսնեմ կեանք և հոգի, կը շնչեմ, կը շօշափեմ զայն, անոնք ինծի հետ կը խօսին և կ'առնին քնքն զիս:

Թոյլ կուտամ ինքզինքիս ըսելու թէ՝ մեր Ժողովուրդի կենդանի մասը եւս միշտ կրկնած է պատկերը իւր աւերակ երկրին, բայց չէ՛ գաղթած ստեղծելէ, նման մեր աւերակներուն, որ կեանք է տուեր մեր արուեստին, պահեր է 20,000 ձեռագիր, լուսանորիւր ու պաշտպաններ է մեր արուեստի կոթողները եւ անոնցմով շնչեր ու ապրելու Եւ ասկա ոչ միայն մեր երկրի վրայ, այլ նաեւ օտարներու հաշւոյն: Յիշեց Քիւղանդիոնի համար հայուն ճիգը զինուորական ու մտքի ասպարէզներուն մէջ, և անփոխարինելի նպաստը դոր հայը հակառակ իւր փոքրութեան բերած է քրիստոնեայ աշխարհին, տարիներով թուրք ձեւանալով բարբարոս ու մահմեդական հեղեղին գէմ: Իմ անծագոյն բաղձանքն է, ըսաւ, ապահովել կիլիկիոյ Աթոռին տնտեսականը, որպէսզի կարելի ըլլայ հոն ըստեղծել և շնչել տալ մտաւորական կեանքը: Մենք կը փորձենք մեր կարելին, սակայն ազգը պէտք է օգնէ ինծի, որպէսզի այս նախախնամական ու փրկարար գործը կիսատ չմնայ: Խօսեցաւ Անթիլիոսի և Երուսաղէմի կարեւորութեան մասին, և ըսաւ թէ իւր մեծ փափաքն է որ այս երկու աթոռները ձեռք ձեռքի տուած աշխատին, կարենայ իրագործելու այն մեծ դերը որ իրենցմով է պայմանաւոր: Եւ ապա սըրտազին կոչ ուղղեց քաղորին որ հոգեկան զինք և օժտեցակ ըլլան իրեն խոյ դժուարին բայց փրկարար գործին մէջ: Կեանքաւորին խօսքը սրտառու էր ու գեղեցիկ, կարծես օգի մըն էր ինքը բեմին վրայ՝ որ եկած էր իւր գերագոյն պատգամը անանդելու:

ԱՄԵՆ. ՄԻՐԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԶՈՐ

ՀԱՆԴԵՍԻՍ ՓԱՊԱՍԵ ԵՒ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԱՆ
ԲԱՅՄԱՆ ԽՈՍՔԸ

Ձեռք Մրութիւն,

Դուք փակեցիք Ձեր Յորիկնական այս հանդէսը՝ որ բացաւ մեր առջիւ Ձեր եկեղեցանուէր և հայրենանուէր բազմարդիւն

կեանքի զմայլելի էջերը: Անոնք մեզ կախարհեցին, հմայեցին և կապեցին Ձեր պատուական անձին հետ, սիրոյ և յարգանքի այն կողմերով՝ որոնք միշտ կը մնան անապարտ և ժամանակի հետ կ'ամրապնդուին ու կը զօրանան:

Դուք, Ձեր մեծութեան մէջ, համեստութեան և պարզութեան տրպարին բարձրացաք և Ձեր փառքի զափնինքը ի օպաս Ձեր նուիրական աշխատութիւններուն զնել խոստացաք և՛ յաշտարարեցիք թէ դուք Ձեր ութսունամեայ վաստակարեկ մարմնով գեւ պիտի ստանձնէք հոկայի աշխատանքներ — զբական, ուսուցչական, գեղարուեստական, տպագրական, եւայլն, Ձեր Աթոռի շինութեան և պայծառութեան համար:

Վստահ ենք սիրելի եղբայրներ և քոյրեր որ, Նորին Մրութեան կեանքի փառաւոր զրուագը պիտի ուզէիք թարմ պահել միշտ Ձեր յիշողութեան մէջ, որպէսզի փոխանցէք Ձեր գաւալաց: Ձեր յիշողութեան օգնած ըլլալու համար Նորին Մրութեան թոյլտուութեամբ կ'ընդգծենք երկու լուսաւոր ու քաղցրահնչիւն բառեր որոնք աւինեն աւելի ինք կը գործածէ, ամենէն աւելի իրենք եղած են, ամենէն աւելի իւր աշխատանքին հետ կապուած են և կարելի է ըսել, կը բովանդակեն իւր կեանքին և գործին խորհուրդը: Այդ բառերն են ըստեղծագործութիւն և միասնականութիւն — Հայ Ստեղծագործութիւն և Հայ Միասնականութիւն:

Քիչ առաջ Յորիկնարի կենսագրութիւնը տուող Հօգեշնոյր բանախօսը անխարկեց Միասնականութեան: Իւր հոգեւորական կեանքի, իւր առաքելական քարոզչութեան գլխաւոր նիւթերէն մին եղած է այն եւ այն օրէն՝ որք իրեն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի լիազօր նուիրակ Սիրիւքի Հայութեան քերպ: Ա. Էլմիսձեմի և Հայրենիքի կարօտակէզ ազդոյնները, առիկա եղաւ իր քերէն հնչած երկնային պատգամը: Ուշ որ գնաց իւր լուսագոյնը ըրաւ աւելի ամուր հիմերու վրայ զնելու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ և Ազգի Միասնականութիւնը և աշխատեցաւ այդ հիմերու վրայ հաստատել հաղորդակցութեան տոկուն կամուրջներ՝ Մայր Հայրենիքի և Ուրիւնքի մէջ: Այդ կամուրջներէն ամենէն հրաշա-

լին այն եղաւ որ հաստատուեցաւ Կիլիկիոյ Աթոռի և Մայր Աթոռի միջեւ։ Միանգամ ընդ միշտ այդ կամուրջի տակէն անդունդները գլտորեցան բոլոր այն գայթակղութեան քարերը զորս ժամանակը իր դժբախտ պարագաներով նետած էր երկու Աթոռներու ճամբուն մէջ։

Իսկ Ստեղծագործութիւնը իր ուսանողական գրասենյակի առջև կը ծնի արդէն։ Հոն կը սիրահարի Հայուն հանճարին հետ։ Եւ զօրութեան որ ի գոյ կ'ածէ ինչ որ անգոյ է։ Եւրոպա գտնուած տարիներուն, սարկաւազութեան օրերուն, ոչ մէկ բան կըրցաւ բաժնել իր սիրաւ որ յոյ սէրէն։ Եւ այդպէս շարունակուեցաւ երբ արեւոյ ձեռնադրուեցաւ, վարդապետական աստիճան առաւ, եպիսկոպոսութեան բարձրացաւ առաջնորդական պաշտօններով և բազմեցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետական դահլիճ վրայ։ Այդ սէրը ընդհակառակը աւելի սաստկացաւ և իրեն հետ բարձրացաւ ու փառաւորուեցաւ։ Հայուն Ստեղծագործութիւնը մի հրաշագործ քնար դարձաւ իր ձեռքին մէջ, որով հայայեց իր շուրջիները։ Այլեւս սրբազան բարձրագոյնութիւն մըն էր այն սրբազան խորհուրդներով, սրբազան լարերով — մազադաթեայ Աստուածաշունչ, Հայ Տաճար և Գմբէթ, Հայ Կամար և Սիւն, Հայ Խաչքար և քանդակ ինչ որ վերջապէս հայ հոգիէն, մտքէն, սրտէն, ձեռքէն տւ մատներէն կաթած ծոբած էր, և Աստուծոյ Ստեղծագործութեան ինքնուրուքը կը պատմէր։ Անոր միջոցաւ էր որ հայը պիտի կրնար տիրանալ հոգեւոր և իմացական բարձունքներու։ Նորին Սրբութիւնը այդ խորհուրդներով ու իմացանքներով է որ իւրացուցած է Ստեղծագործութիւն բառը որ պիտի մնայ ամենէն աւելի իրենը դարձեալ մինչեւ այն Վերջալոյսը որուն կը բաղձայ։

Մինչ այդ և անկէ վերջ մտէն անգամ երբ կ'ուզէք յիշել Նորին Սրբութիւնը այդ երկու բառերը հնչեցէք և անմիջապէս ձեր աչքին առջև պիտի ունենաք իր սիրելի դէմքը և պիտի վերակենդանանան ձեր սէրն ու պաշտանքը ձեր Հայրենիքի սրբութիւններուն համար։

Նորին Սրբութիւնը ինչպէս ըսինք քիչ առաջ փակեց հանգէսը բայց իր փակեց խօսքին մէջ ակնարկութիւններ ըրաւ նո-

րանոր զոհողութիւններու զորո պիտի ըստանձնէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Դպրեմանքի, Տպարանի և այլ հաստատութեանց համար։ Ձեռք կարծեր որ ներկայ հանդիսականները մինակ ձգել ուզեն զինքը այս աշխատանքներու մէջ։

Հետեւաբար մենք վերստին կը բանանք հանգէսը այս անգամ ոսկի բանալիով և կոչ կ'ուզղենք Ձեզ որ ձեր կարգին ձեռք առնէք ձեր ոսկի բանալիները որոնք սիրտերու մէջ զետեղուած զոհաբերութեան զանձանակները կը բանան և բանաք այդ զանձանակները օգնութեան հասնելու մեծասուն Յորեթարին որպէսզի մինչեւ իր կեանքի հարիւրերորդ տարին փառաւորէ Հայուն Ստեղծողն ու Ստեղծագործութիւնը։

Ինչպէս գիտէք նման Յորեթինական հանգէսներ և անոնց հետ կցուած Նուիրահաւաք Յոսէֆախումբեր կազմակերպուած են մեր թեմի միւս կեդրոններուն մէջ։ Մեր փափաքն է որ ոչ մէկը զրկուի Նորին Սրբութեան Յորեթինական Հանդիսութեան Նուիրատուութեան պատուոյ ցանկէն։ Հայաստանիայց եկեղեցին միշտ պահպանուած է Հայ Ժողովուրդի արդար քրտինքի արդիւնքներով և այնպէս ալ պիտի ըլլայ այժմ և միշտ։

Մեր շնորհակալութիւնները կանխաւ կը յայտնենք անոնց որ պիտի պատասխանեն մեր կոչին և կը մաղթենք յաջողութիւն և բազմապատիկ փոխարինութիւն ի Տիառնէ։

Նորին Ամենապատուութեան այս սրբազնի խօսքեան եւ կոչին վերջ, ձեռնադրուեցաւ Գուրգաւաւման գործին, եւ թեղւոյն վրայ կարճ ժամանակի մը մէջ, զոյացաւ շուրջ 800 Պաղ. Ոսկի։

Յորեթինական հանդէսի ընթացքին, մէջ ընդ մէջ եղան երգեր եւ արասանութիւններ։ Ժառ. սաներէն Տրց. Նորա Ջղանետն արասանեց Յ. Թումանեանի «Լուսաւառչի կանթեղը»։ Պ. Կարպիս Եսայեան՝ Սիւմանթոյի «Գիւղիկ փառք»-էն մաս մը։ Պ. Նազարեք Վրկապետեան Թեմեանի «Եկեղեցին Հայկական»ը։ Հանդէսի ընթացքին երգեցին Ժառ. սաներ։

Թէ արասանութիւններ եւ քե երգեր ընտրուած էին պատշաճօրէն եւ իրագործուեցան խիստ յաջողութեամբ, հանդէսին տալով կեանք և փայլ։